

RENDI
ORSZÁGGYÜLÉSEINK

JELLEMZÉSÉHEZ.

IRTA

SALAMON FERENCZ,

I. TAG.

(Olvasott a M. Tud. Akadémia 1869. júl. 19-én tartott ülésében.)

PEST,
EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNAL.

1869.

Rendi országgyűléseink jellemzéséhez.

Olvastatott a Magyar Tud. Akadémia 1869. jul. 19-ikén tartott ülésében.

III-dik Ferdinánd, kit már apja életében megkoronáztak volt Sopronban, még trónralépte évében országgyűlést hívott egybe a törvényszabta harmadik évre az 1634—35-iki soproni diaeta után.

A nádor Eszterházy Miklós 1637-ben jul. 13-dikán vette a királynak Prágában, jun. 23-án irt levelét az országgyűlés tárgyában. Mindjárt másnap, julius 14-dikén válaszol lakompaki kastélyából. A rendeknek adott ígéret szerint, ugymond, az országgyűlés összehívásának határideje azon évi augusztus 15-dike. Úgy véli a nádor, hogy már ezen nap előtt ki kellene hirdetni az országgyűlést, hogy Szent Máté apostol, vagy Mihály árkangyal napjára gyűlhessenek össze a rendek. Ha továbbra halasztatnék az összehívás, a rendek késlekedni fognak s más akadályok gátolandják mind ő felségét, mind a rendeket, a szűret és a beállandó hideg miatt. Az országgyűlés helyéül a nádor nem Sopront, hanem Pozsonyt kéri kitűzteni, mint a melyet a rendek is óhajtanak, s mely a Dunáért és más kényelmekért mind ő felségére, mind a rendekre nézve legalkalmasabb. *)

A király csakugyan Szent Máté napjára, september 21-dikére hívta össze a rendeket, még pedig Pozsonyba.

De a határnap nem tartatott meg, mivel a király, ki személyesen volt megnyitandó a diaetát, novemberig a német birodalmi ügyekkel volt elfoglalva.

*) Eredeti fogalmazat hg. Eszterházy-féle levéltárban. Diversa minuta. I. 199.

Csak november 20-dika táján kezdtek a megyei követek s más hivatalosak Pozsonyba annyian összegyűlni, hogy legalább magán értekezletet tarthattak. A követek hangosan panaszkodtak a nádornak mindjárt elejénte ő felsége meg nem érkezése, a mágnások igen nagy részének késedelme s az élelmi szerek drágasága miatt.

A követek első magán összejöveteleiben már a kitörendő vihar előjeléül nagy veszekedések voltak a vallásügyi kérdésben. A nádor elővette egész megnyerő szivességét az indulatok csillapítására, s különösen előzékenynek mutatkozott a protestáns ellenzéki tagokhoz. — Rá akarta beszélni őket, hogy praeferenter a honvédelmi s azzal kapcsolatban levő ügyeket tárgyalják.

Fölhasználta a királynál is hivatalos befolyását, hogy a királyi előadások is ily szellemben szerkesztessenek. Jó cleve, még november 3-dikán javaslati pontokat terjesztett a király elé az előadások tárgyában. Annak idevágó pontjai ezek :

Ő felsége által előterjesztendők vagy előterjesztéseikhez csatolandók.

1. Mindenekelőtt inteni kellene a rendeket, hogy miután ő felsége az országzás átvétele után, — nem tekintvén a téli idő zordonságát s mind a német birodalombeli, mind más tartományainak ügyeit, most első ízben méltóztatik megjeleni közöttök, ne tartóztassák ő felségét hosszas országgyűléssel, s ne vegyítsék magánügyekkel a közdolgokat.

2. Hasonlókép inteni kellene őket, ne ingereljék egymást gyűlöletes kérdésekkel és ellenzékekkel, ha volna is némely magán sérelmök, — hanem vagy igazittassák el azt a törvénykezés útján, vagy ha van általánosabb érdeke is az ügynek, halaszszák békésebb időre.

3. Mivel eddigelő némely zavar szokott támadni az országgyűlési tárgyalásokban, — s bizonyos meghatározott rend nem tartatott bennök, szükségesnek vélem inteni a rendeket, határozzanak bizonyos módot és rendszert, mely szerint az ügyek sikeresebben végeztessenek.

4. Előreboesátván a mondott intéseket, meg kellene hagyni nekik, hogy mindenekelőtt gondoskodjanak az ország megmaradásáról, annak módjairól, s hozzanak oly törvényeket, hogy a törökökkel való ellenségeskedés kitörése esetére maga védhesse magát.“

Ezen négy ponton kívül még 15 pontot számlál elő a nádor, melyek a várak állapotjáról, vámokról, adóhátralékokról, a királyi városok taxáiról, a rablókról, a békeháborúgatókról, a tizedek haszonbérleiről javasolnak előterjesztést, szóval minden egyébről, *csak arról nem*, mit legégetőbb kérdésnek tekintett a rendek egy része : — a vallásügyről.

A királyi előadásokban, melyeket december 1-sején vettek a rendek, van nyoma a nádor fennidézett javaslatának. A király inti a rendeket, tegyék félre a magán-érdeket és indulatokat, s mint az ország legjobb és hazájokat legjobban szerető polgárok az ország megmaradását és védelmét tárgyzó törvények alkotására fordítsák figyelmüket. Említi, a király másnemű ügyeit és a téli idő alkalmatlanságait, melyeknél fogva elvárja, hogy nem fogják őt hosszadalmas tárgyalásokkal késleltetni. Kimondja határozottan, hogy csak olyan tárgyakat terjeszt elő, melyek a „salus publicá“-t, „regni conservatió“-t és a „Patriae communis defensió“-t illetik. — Kitűnik azonban a részletezésből, hogy mindezen kifejezés had- és pénzügyi tárgyakra vonatkozik. A vallásügyről szó sincs benne. Ennyiben a nádor javaslata állott.

De nincs benne szó a nádornak egyik fontos kérelméről, mely szerint inteni kellett volna a rendeket, határozzanak bizonyos szabályokat, melyeknél fogva az országgyűlési tárgyalások zavarai helyett meghatározott rend uralkodjék.

A nádor azonban elkészített volt a rendek számára egy részletes törvényjavaslatot, az országgyűlés tárgyalásainak rendezéséről, mely javaslat a jelen fölolvastás tárgya.

Hogy az elkészített s kéziratban előttünk fekvő javaslatot a nádor fölolvasta vagy elmondta, vagy körözés végett

átadta-e a rendeknek? oly kérdés, melynek eldöntésére nincs pozitív adatunk.

Hogy a király nem vette föl az előadásokba az erre vonatkozó pontot, kétségkívül fontos okból történt. Ugyanazon ok bírhatta rá a nádort, hogy magá is elhalaszsa a javaslatot ezuttal. Különben is, miután ő vitatta leginkább, hogy a rendeknek mindenekelőtt a királyi előadásokat kell tárgyalás alá venniök, következetlenség lesz vala erőszakolnia javaslatát, melyet a király nem tűzött ki napirendre.

Hogy a nádor ez alkalomról elhalasztá reform terveit, bizonyítja némileg az is, hogy az általam megvizsgált néhány 1637-diki országgyűlési naplóban és acták közt nem találtam meg sem magát a javaslatot, sem pedig annak nyomát, hogy előterjesztetett volna.

De ha netalán előterjesztetett is, — annyi mindenesetre áll, hogy gyakorlati consequentiái nem voltak. Mind az 1638-diki, mind az ezt követő azon századbeli országgyűléseink épen ellenkező képet mutatnak azzal, a mit Eszterházy Miklós javaslatainak elfogadásával mutattak volna. Amaz országgyűlések csaknem teljes anarchiában folynak le, — Eszterházy pedig rendet és fegyelmet akart behozni.

Mindamellett azonban, hogy a maga korában az alábbi javaslat merőben meddő munka volt, — teljes értéket nyert annyi idő multával. Megmaradt érdekes historiai documentumnak.

Midőn Eszterházy a régi diaeták számára *házzszabályokat* javasol készíttetni, melyek nem léteztek, s ennél fogva némely aprólékos csekélységnek látszó intézkedést ajánl; midőn a viták folyamát bírálja és rendezni törekszik; midőn a törvényezikkek alkotása módját előadja s sok más ezekkel kapcsolatban álló fontos körülményeket emel ki, nagyobbára oly vonásokat ad régi országgyűléseinkről, melyek nemhogy törvénykönyveink száraz szövegéből kitalálnék, hanem még a részletesebb országgyűlési diariumokban is ritkán találhatók.

Alkalmunk van itt a rendi országgyűléseket a fejlődés egy érdekes stadiumában látni. A kép különbözik attól, melyet a

jelen század elején mutattak diaetáink, sőt különbözik a XVIII-dik századbeliekétől is. De már átment volt törvényhozásunk azon nagyból való rendezésen, melyet a XVII-dik század elején törvény szabott meg. Az alábbiakban érdekes illustringióját találjuk annak is, mi volt a praxis a törvény magyarázás és törvényvégrehajtás dolgában. Egy nádor saját vallomása fekszik előttünk, melyből kiviláglik, hogy a király személyén kívül ezen országban nem létezett senki, kinek kötelessége és joga lett volna őrködni a törvények végrehajtása fölött!

De nemcsak az szolgál érdekes korrajzul az alábbiakban, a mi a tényleges állapotot ismerteti, hanem az is, a mit a kor egyik legfölvilágosultabb fia reformképen javasol. — Van benne több olyan, a mi előhaladottabb korunkban mosolyt gerjeszt. Ilyen pl. az, hogy a szavazatok *száma* helyett döntsön a tapasztaltság és tekintély sulya; ilyen az, hogy az országgyűlési tagok fölesketésével gondolja sikeresen elérhetni azt, hogy mindenki teljes lélekkel csak a közügyet tartsa szem előtt s t. efféle. De meg kell gondolni, hogy a kor szellemén a leglángeszűbb férfiak sem bírnak mindenben fölül emelkedni, — és hogy az annyit küzdött szegény nádor némely orvos szert csak expediensül ajánl a valóban kétségbeejtő bajokra. Egy része javaslatainak egészen practicus az országgyűlések akkori alkatához képest, ha ma már nem látszik is gyakorlatinak.

De van saját korán meszsze túl emelkedő nézete is a nádornak. Ilyen az melyben jós lélekkel mondja: elő kell készíteni a későbbi századok azon reformját, hogy a megyei követ véleményének szabadságát ne kösse a merev utasítás. Épen két száz év kellett hozzá, hogy a nádor kívánsága teljesedjék.

A sok késerű és szomorú igazság közt, mit a nádor elmond, van egy-egy olyan is, — mely fájdalom, — napjainkban is talál nagyból a magyar országgyűlésre. — Ha sejtí vala, hogy ezen kétszáz év sem hoz megfelelő javalást, tán nem is törte volna fejét rajta, hogy ezen akkor akarjon segíteni.

Nemesak Magyarországon, hanem más államokban is a rendiséggel, a feudális szerkezettel együtt járt az örökös zavar. Csak egy-egy erélyes uralkodó személyes beavatkozása volt képes rendet — vagy jobban mondva az anarchiának türethetőbb mértékét hozni be.

Jól esik látnunk az alábbi példában is, hogy mindemellett nem hiányoztak férfiak, kik gyakorlati s a korhoz mért reformok útján szervezésre, fegyelmezésre törekedtek, — habár a rögzített szokássá vált szervezetlenségben sikeretlenül is.

Eszterházy nádor mind magán, mind közdolgaiban erélyes rendtartó ember volt, a kornak általános rendetlenségei közt. Talán ezért sem volt nagyon népszerű, — ámbar még ellenségei is tisztelték.

Rendszeretetének bizonyítéka nemesak az alábbi emlékirat tartalma, hanem azon tény is, hogy hivatalos és nyilvános pályáját illető irományai többnyire fennmaradtak, — s ezek közt az alábbi is, mely pedig — mint mondám — alkalmasint nem vált gyakorlati jelentőségűvé a maga korában.

Eszterházy Miklós nádor 1637-diki javaslata itt következik, a nádor eredeti latin szövegeinek egyikéből általam lefordítva.

Sokat lehetne mondani, mi a tárgyalandó és elvégzendő országgyűléseink jó rendben tartására. De máskorra halasztván némelyeket, csak azokat adom elő a karoknak és rendeknek, mik nélkül el nem lehetünk.

Első ifjúságom óta sok országgyűlést s azokban sokat láttam történni, a minnek nem úgy kellene lenni. Érettebb korra jutván s ezen nádori hivatalra emeltetvén, mindig szerettem volna segíteni a bajon; de vagy az idők viszontagságai állották útját, vagy az embereknek inkább a személyes mint a közönséges dolgokkal való gondolása hiúsította meg. Most sem akarok senkinek törvényt szabni. — De mivel látom, hogy itt sok, sőt minden fonákul és rendetlenül megy, tisztában állónak tartom véleményemet röviden előadnom s az

ország rendjeinek megfontolásába ajánlanom. Sőt szeretném, hogy a jó rendnek örökre fennmaradása érdekében országos törvénynyé emeltessenek a miket ebben előterjeszték, ha helyben hagyatnának; mert különben az országgyűléseinken megforduló idegenek csak azt látják, hogy kiabálással, czi vakodással, viszálykodással és a fölháborodott elme más ilyen kifakadásaival vesztegetjük el az idő nagy részét, — a véleményeket is nem annyira mérlegelvén, mint számlálván. — Súlyos ítélet ez s nem méltó őseinknek ezekben való bölcseségéhez. Tudva van, hogy ők nyilvános tanácskozásra és országgyűlés tartására nem zárkoztak el és szorultak egy-egy palotába, hanem sátrakat vonván a széles sík mezőben, egész egy táborba szállt hadseregnek látszottak. De ámbar ily nagy számmal voltak is a fő- és többi nemesek, mindenki elismerte rólok, hogy mikor közösen tanácskoztak, félretéve a személyes indulatokat és kívánatokat, egész nyugodt lélekkel voltak, mentten minden pártoskodó törekvésektől s magánérdekektől.

Most, miután a megharagított istenség végzéséből a törvényhozók ama nagy száma ennyire leapadt s maga a tanácskozás helye is ilyen szűkre szorult, hogy sok ezerből egy két száz lön, s a széles mezőről ebben az egy szűk házban kell megférnünk, a haza koresosult polgárának kell tartanunk azt, a ki látván a hanyatló hazának fenyegető s csaknem végső veszedelmét, annyira odaengedné magát a gyűlölködéssnek, ellenkezésnek és magános érdekeknek, hogy e miatt elhanyagolná a közjót, felejtvén Salustius ama mondatát „Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur.“ Holott pedig magunknak egymás közt, a fejnek a tagokkal s a tagoknak a fejjel való egyetértését teljességgel nem remélhetjük, ha a mindenható isten segítségül hívása után nem gondoskodunk a szoros rendtartásról. És ha egyszer azt jól elvégezzük, nemesak a mostani, hanem jövődöbeli országos összejövetelekben és gyűlésekben is fáradozásainkat siker jutalmazza, s hozott végzéseinknek állandó fogamatja lesz.

Az említett rendre nézve pedig, mely a legszorosabban megtartandó lenne, ezeket ajánlom kiváltképen.

Először. Legyünk rajta teljes erővel, hogy ő császári királyi felsége iránt testben és lélekben azon tiszteletet mutassuk, melyet tőlünk nemesak isteni törvény követel, hanem a haza törvényei is, — és pedig ezen lélekben való alázatosság és mérséklet tartson azon egész országgyűlési idő alatt, míg ő felsége együtt kegyeskedik lenni velünk. Ugyanez tűnjék ki azokban is, miket az ország nevében ő felségétől kivánni fogunk, vagy mikor a karoknak és rendeknek fölolvadás és nyilvános ülésekben való elfogadás végett előadásokat tesz. Mert ha ő felsége iránt szorosán szem előtt tartjuk ezen mérsékletet, minden tanácskozásainkra legkegyelmesebb jóakarattal és kedvezéssel nyerjük meg.

Másodszor. Mivel, mint mondtak, visszavonás a meggyengítője és rontója a legnagyobb dolgoknak is, kérem, kényszerítem a karokat és rendeket, hogy (a mint eddig nagyobbára történt) ne fogjunk a haza ügyeinek tárgyalásához fölgerjedt indulatokkal; mert a fölhaborodott lélek nem alkalmas kötelességek teljesítésére. Hanem győzzük le indulatainkat, és ha egyik rendnek a másik ellen panasza van, igyekezzünk az egészet magunk közt mielőbb s mindenekelőtt elintézni, s ebben végzést is hozni. Ha megállapodni nem tudunk, minden vizsgálódás és zavargás nélkül vigyük az ügyet ő felsége elé, a minthogy egyebet nem is tehetünk. Ha ezt tenni nem akarjuk, szavazzunk, és a szavazatok többsége vessen véget a meghasonlásnak.

Harmadszor. Mindennemű ülésben viselje magát mindenki illendő mérséklettel, komolysággal s egy törvényhozó méltóságával. Azért az előbb szólót az utána következő ne zavarja a szólásban, hanem hallgassa ki végig háborítás nélkül, mindazt, a mit a közjó előmozdítására föl akar hozni, mivel minden követnek, főrendnek s az országgyűlésen szavazattal bíróknak egyenlően szabad véleményét elmondaniok. És ha valaki oly ellenszegülő és mákaes lenne, ki a mérséklet ezen szabályát megvetvén, a szólót félbenszakasztaná, kiáltásával elnémítaná s a jog és igazság szabályai ellen fenyegetésekkel is zavarná, ezt nem kell tűrni semmiként, mint a mérséklet és rend megtartásának a nyilvános ülésekben való ellenségét, hanem idéztessék meg harmadnapra,

mikor is akár ő felsége tanácsosai, akár erre kiküldött 24 országgyűlési tag*) mondjanak felette ítéletet, s ezek ítéletének s méltó megfenyítésének legyen alávétve.

Negyedszer. Ha valaki magán sérelem miatt bosszús valamely magán-emberre, ne alkalmatlankodjék az ország összes hatóságának, mely a közönséges ügyek elintézése végett gyűlt össze saját ügye vitafásának követelésével és sürgetésével, hanem törvény útján, rendes bírák előtt igazítsa dolgát, akár a perlekedő személyét tárgyalja, akár birtok jogait. Ha ez sem elég, az ország törvényei szabta utat kell követni, melyek ilyesek eldöntésére más időt határoztak, nem pedig az országgyűlés napjait, melyek különben is alig elégségesek az ország ügyeinek kellő tárgyalására.

Ötödször. Hogy a megtartandó rend annál összeillőbb legyen külsőleg is, szükséges, hogy a gyűlésekben résztvevők ülészékeinek rende szorosán meg legyen határozva. Mert eddigelő ezen rend mellözése miatt sok hiba követtetett el az illendőség ellen, a törvényhozóknak az ülés-terembe való beléptekor és az ülés végén. Nem volt tekintet a méltóságra, állásra és rangra. Azért okvetlenül szükséges, hogy mindenkinek megadjuk, a mi megilleti valamint bemenet, úgy magában az ülésben és kijövet, midőn az ülés eloszlik, előlbocsátván az előkelőbbeket a kisebb állásuak; ne állják el illetlenül az ajtót a kimenetkor, ne esináljanak tolongást és ne vágjanak más elébe. — Az ülőhelyekbeli rangfokozat rendjeinek megszabására, érett megfontolás után írásbeli tervet is készítettem, melyet be is nyujtok, és ha úgy tetszik a rendeknek s másoknak, kiket nagy mértékben illet ezen dolog, hogy állandó érvénye legyen jövőben is, tekintélyök által örökös érvényttvé erősítsék meg, mert a bemenetben, letlésben s kijövetelben való ezen rendnek elhanyagolásából sok zavar származik.

*) A „Senator“-t fordítam itt országgyűlési tagnak. Ezt a szót azon korban többnyire s maga a nádor is vegyesen használja tágabb értelemben, midőn az országgyűlésnek szavazásképes tagját érti alatta, s szűkebb értelemben, midőn ezen szavazó tagok közül csak azokat érti, ikk személy szerint hivatalosak, — tehát nem követek.

Hatodszor. Azokban is, mik az ország javának tárgyalását illetik, véleményünk szerint hibák követték el a jó rend ellen, még pedig a legfontosabbakban: először a sérelmek nagy halmazának összeállításában; másodsor az ő felsége által a karoknak és rendeknek leküldött propositiók fölvetelében; harmadsor, a mi legfőbb, a törvényezikkek határozott (nervosa) s latinus szerkesztésében.

Szóljunk ezen pont alatt mindenikről: Elsőben is a mi a sérelmeket illeti, kétféléket különböztethetünk meg, mert vagy ő felségeik ígéreteiből származnak, vagy pedig az általunk hozott ő felségeik által megerősített törvényekből. Ha az előbbieket vesszük, bizonyosoknak kell benne lennünk, hogy ő felsége nem mulasztja el valamint maga, úgy ősei ígéreteit teljesíteni, csak az idő engedné kivételket; ha az utóbbiakat tekintjük, vagy az állítatik bennök, hogy az ország és nemesség szabadságán sérelem esett, vagy valamely magáneset hozatik fel, mely magánjog megsértését tárgyalja. Ha a haza szabadságának megsértéséről van szó, teljes erőnkkel törekednünk kell a sérelem orvoslására. Ha pedig magánsérelem hozatik föl, a fenn mondottakhoz képest, végezzük el egymás közt ő felsége megkeresésének mellözésével, elejét veddök egész igyekezettel s minden módon, nehogy magánügyek tárgyalása a közügyek megvitatását és előmenetelét csak legkisebb mértékben is hátráltathassa.

Hetedszer. A mi az ő felsége által teendő előterjesztések rendét illeti, mindnyájan együtt érzünk abban, hogy ő es. k. szent felsége nem a maga, hanem az ország alattvalóinak hasznát nézi. Azért a mit azokban kegyelmesen méltóztatik kijelenteni, fogadjuk el egész alázatossággal és hódoló készséggel. Mivel pedig gyakran szokott történni, hogy a követek utasítása ellenkezik ő felsége rendelkezéseivel és előterjesztéseivel, és hogy a vármegyék és mások követei egy hajszálnyit sem akarnak eltérni utasításaiktól, így hasztalan szóharcban több nap vesztegettetik el, mindent el kell követni azért, hogy az alkotmány nagyobb erősödése érdekében a követ urak mielőbb járuljanak küldöikhez, s az ország javára engedjenek valamit a követ urak is, a hol szükséges lesz, küldöiknek ama szigorú követeléseiből és

utasításaitól. Mert ha ez meg nem lesz, semmit kegyelmezzel határozni nem lehet, — a mit egyik rész épít, lerontja a másik. *Hogy pedig a következő évszázadokban könnyebben el lehessen érni a nevezett követek teljesebb véleményezési szabadságát*, most kérnünk kell ő felségét, hogy midőn majd ismét országgyűlést méltóztatik összehívni, mindazon propositiókat, melyeket az ország rendei elébe szándékozik terjeszteni ugyanazon gyűlés alatt, a maga idejében rendelje kegyelmesen megküldetni a magyar korona minden vármegyének. Így majd az országgyűlésre jövő követek valamennyi előterjesztésre küldöiknek teljes válaszát, ellenvetéseit, megjegyzését és utasítását hozhatják magokkal, s minden kiáltozás, dulakodás nélkül hamar végezhetni mindazt, a mit ő felsége kíván; mi sem leszünk kénytelenek annyi költség pazarlásával és idővesztegetéssel idetapadni az országgyűlésbe, s ő felségét sem késeltetjük hasztalanul, sem más tartományainak gondjaitól el nem vonjuk.

Nyolczadszor. Sok vitatkozás folyt eddig a felől is, vajjon a karoknak és rendeknek azonnal hozzá kell-e látniok az ő felségétől jött előterjesztésekhez, vagy pedig sérelmeiket kell-e ő felsége eléterjeszteni enyhítés vagy megszüntetés végett. Ezen vita is napokba került nekünk. Ezen a bajon is lehet segíteni, ha azon nyolcz vagy tíz nap alatt, míg ő felsége leérkezését szoktuk várni, esendesen egybegyűlünk az országházban, s ott az összes karok és rendek sérelmeit rendbeszedvén, egymásközt megbeszéljük, meghányjuk vetjük és fontolgatjuk. Ha e közben valami olyast veszünk észre, a mi magánügy szagú, a törvénykezés rendes útját mutatjuk neki, s hasonlókép a mi tulajdon magunkat illet, azt is kitöröljük a sérelmek közül, s azt minden ingerültség nélkül magunk közt egyenlítőjük ki, úgy, hogy ő felségének nem terjesztünk föl semmi kiegyenlítendőt a sérelmek közt, azonkívül a mi az összes karok és rendek javát czélozza. Ezeket így intézvén, miután ő felsége hozzánk érkezni méltóztatik, s kívánatait és előterjesztéseit velünk közlendi, mi is akkor a kellő időben illendő hódolatunk mellett benyújtjuk sérelmeinket, esdekelvén ő felsége előtt, hogy királyi kegyelménél fogva alattvalói érdekében méltóztassék

határozni felettök. Mert így azalatt, míg ő felsége is az övéivel fontolóra veszi követeléseinket, mi is magunk közt megvitattván ő felsége előterjesztéseit, több nap meggazdálkodásával becses időt nyerünk. A törvényezikkek összeállításában és rendezésében is ilyen rendet kellene tartani: először, hogy egy, két, három, sőt ha a kérdések komolyabbak, több nappal is korábban mindenki, a kinek szavazatjoga van, érett megfontolással, lelkiismeretes itélettel, nem a magán haszon reményében, hanem egyedül a közjóra való tekintettel, a legpontosabban megvizsgálná, mit itélne alkalmasnak arra, hogy az egész ország beleegyezésével törvényezikkekbe menjen. Letelvén ezen idő, a nádor szavával összehivatnának valamennyien az ország házába. Itt kihallgatván a tárgyakat s a javaslatok indokolását, mindenki, mint a haza szinte polgára és ő felségének hű alattvalója elmondaná vélekedését a javaslatokra. Így mindenki sorban elmondván itéletét s kihallgatván mindenki okait s meggyőződését, ezután az összes karok és rendek közül tekintély, okosság és érett itélet által kitűnő férfiak választatnának ki, kikre a cikkek elkészítése bizatnék a kelt megállapodások és fölhozott indokolásokhoz képest. Ezek közt lehetnek a királyi tábla ülnökei a személynökkkel, valamint 24 választott tag, a mágnások közül négy személylyel és két főpap. Midőn ezen kiküldöttek elvégzendik a rájuk bizottakat, jelentse a nádornak a személynök, s az a meghatározott napra egybehívja ülésre a karokat és rendeket. Ezek előtt fölolvastatnak először a készült törvényezikkek. Ezután, mint az előterjesztésekkel szokott történni, meghatározott órában leiratnak. Ismét mindenkinek két napot kell engedni, mely alatt a szerkesztett cikkeket éretten megvizsgálhassa. Ez eltelvén, a nádor ismét gyűlést hirdet, melyen mindenki elmondja megfontolt nézetét a cikkek nehézségei tárgyában. Így aztán nemcsak a kijelöltek, hanem az összes karok és rendek fognak tartatni a törvényezikkek alkotóinak.

K i l e n e z e d s z e r. Meg kell emlékezni arról is, hogy ha sok a törvény, sok a zavar. A törvényezikkek alkotásában oly túlságba mentünk, hogy őseink hász országgyűlésen sem alkottak annyi törvényt, a mennyit mi egy gyűlésen össze-

írunk. És ha a régi törvényeket figyelemmel vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy a közjót célzó kevés cikkekben benne foglaltatik mindannak lelke és veleje, a miket mi számos lapra menő cikkeinkbe foglalunk. Azért vigyáznunk kell szorgosan, nehogy a törvények és cikkek fölös sokasága inkább akadályunk mint segítségünk legyen. Ehhez járul azon alkalmatlanság is, hogy a miket már egyszer a rendek közös szavazatával elhatároztunk, s a megerősítést is megnyertük rá, ugyanazokat a következő országgyűléseken újból el akarjuk határozni és megszentessítetni. *Howá* vezet e visszaélés? Mert vagy valóban végzésé lett valami, vagy nem. Ha azzá lett, még pedig királyi szentesítéssel is, mire való ugyanazon káposztát újra főzni? (candem cramben recoqui). Ha pedig nem lett azzá, egész Corpus Jurisunkban nem lesz valóban egyetlen decretum, statutum, törvényezik, melyet minden országgyűlésen szórúl szóra újból el ne kellene határozni és megerősítetni. — Mindenki látja, mily helytelenség lenne ez.

T i z e d s z e r. Ha a törvényezikkek szellemére és értelmére nézve oly nehézség vagy oly véleménykülönbség forog fenn, melyből visszaélés veszélye származhatik, — akkor, ha ama kétértelműség a rendek életkérdése, legyen hatalma a nádornak, hogy ő felsége tanácsosaival határozzon, vagy magyarázza azt maga ő felsége. És ha törvénykezést (*legem*) és a törvénykezés rendét tárgyazza, a nádor a királyi tábla ülnökeivel, szabadon kövesse azon törvénykezési szakban az előbbi határozatot egészen a következő országgyűlésig, melyen az összes rendek testülete, azt a mi kevésé volt érthető, világosabban magyarázhatja. Így kellene véget vetni annak, hogy a törvényeinkben netalán előforduló homályos helyeknek magyarázatára vagy ferdévé csavarására magános emberek hatalmat vesznek magoknak.

T i z e n e g y e d s z e r. Ugyanezen alkalommal magyarázni kellene több olyast, mik a közelebb múlt *soproni országgyűlés* cikkeiben homályosan fejeztettek ki. Mert ha meg nem világítjuk azokat, s értelmesebb rendbe nem hozzuk, inkább zavart várhatunk méltán, mintsem a közjó valami nagyobb előmenetelét és hasznát.

Tizenkettődsször. Nem örömet mondok el; de mivel tisztelnem kötelez és kényszerít, mintegy akaratom ellenére kell megvallani, hogy habár más országokban és tartományokban is bajos a törvények alkotása, de sokkal nagyobb a törekvés arra, hogy a miket egyszer oly sok munkával elhatároztak s a közjó érdekében végeztek, minél pontosabban megtartassanak. Mi pedig, úgy tapasztalom, egészen ellenkező úton járunk; mert ha ki akarunk vinni valamit, azt csak törvényezikbe foglaljuk, — s aztán nem gondolunk többé vele, ki sürgesse életbeléptetését, vagy megfenyítse a ki ellene vétetni merészel. Hogy tehát törvényeink kellő megfontolással készíttessenek, okvetlenül szükségesnek tartom, de sokkal szükségesebbnek azt, hogy legyen valaki teljes hatalommal fölruházva, a ki a hibázókat megbünteti, s a törvények alkalmazását szigorúan megköveteli. Azért a szóban forgó dologra vagy új törvényt kell alkotnunk, vagy ezen alkalommal megújítunk Ulászló király idevágó törvényét.*)

Tizenharmadször. A mit mindjárt mondandó vagyok, az egészen a mi alkotmányunk szellemében van, hogy t. i. mint előbb mondtam, a vélemények ne annyira számuknál, mint súlyuknál fogva döntsének: azaz annak véleménye nyomjon többet, ki hosszú életkoron át a közdolgokban való huzamos tapasztalás után okulva és kipróbálva velősen és előrelátással adja véleményét, — azokénál, kik tartalmasság és szabatosság nélkül csak mesterséges szószerkezetekben adják elő magokéit. Nem akarok megbántani senkit, ha mondom, hogy nem mindeniben van egyenlő ítélő, fölfogási és megfontolási képesség. Már pedig eddigelő csak annyit nyomott a megfontoló vének nézete, mint az ujenezoké, kik inkább látni, hallani és tanulni, mint véleményt mondani foglaltak helyet az ország házában.

Tizennegyedször. Ha terbökre nem lesz a karoknak és rendeknek, őszintén elmondom véleményemet

*) A latin kéziratban üres hely van hagyva az évszámnak és a törvényezik számának. Kétségtől az 1507-diki 8-dik t. cikk értendő ide, melynek címe: „Contra Statuta Regni peccans puniri debent.“

azokról is, kiket a vármegyék küldenek követekül az országgyűlésre: milyeneknek kell lenniök, mire köteleztessenek; valamint azokról is, kik az előkelő nemesség közül, habár nem követek, véleményadási szabadságot kérnek s az ülésekbe jönnek. — Mire kötelezném ezeket, elmondom röviden.

Tudva van, hogy mind a megyei bírák, mind a királyi tábla ülnökei mindnyájan szigorúan eskütelésre köteleztettek, hogy sem gyűlölségből, sem kedvezésből, sem félelemből, sem a léleknek más aljas hajlamaiból nem engedik letérrítetni magokat a helyes és igaz útról, s soha sem esnek abba a hibába, hogy valamit az igazság ellen végezzenek. Ezen országházba pedig azért jövünk, hogy az idő szükségéhez képest, vagy eltörüljünk egy-egy elavult törvényt; vagy újat alkossunk, vagy a korábbiakhoz tegyünk némelyeket, — melyek törvény erejével birjanak. Azért ha nem szorítjuk esküre azokat, kik ezek alkotására összegyűlnek, — hogy semmi egyebet nem fognak szem előtt tartani a közjónál és igazságnál, mindenki elgondolhatja, mily könnyen tévedhetünk ekkora fontosságú dolgokban, — a mint történt eddig is a rosznak csupán azon egyetlen forrásából, hogy a vármegyék követei és mások, nem lévén semmi eskü által kötve, inkább kiabálni jöttek a gyűlésekre, mint helyes és igazságos határozatok hozatalára. Hogy ezen tévelygés az ország veszedelmére ne harapódzék tovább, ítéletem szerint el kellene határozni most, hogy az országgyűlésre küldendő minden követ előleges esküre köteleztessék, mely szerint nem lesznek abban sem pártoskodók (factiosi), sem részrehajlók, sem indulatoskodók és zajongók, hanem félretevén minden magánérdeket, véleményadásuk és szavazatuk egyedül czélja az lesz, hogy a haza közjaváról czélszerűen legyen gondoskodva; mitől sem kérésre, sem jutalom fejében, sem szeretetből vagy gyűlöletből, sem kedvezésből, sem félelemből nem engedik magokat eltántoríttatni. Ha ezt követjük országgyűléseinken, s ebben valamennyi rend egyetért, ki-megy szokásból az a veszedelmes baj, hogy némelyek magános értekezletekben széthúzó szavazatokra esküsznek össze, a mit pedig hogy sokan cselekedtek eddig a hazának kimond-

hatatlan akadályára és kárára, eléggé tapasztaltuk és fájlaltuk.

Nem különben a mondott forma szerint föl kellene esketni azokat is, kik királyi levéllel hivatalosak az országgyűlésre, s különben sem az országnak, sem a királyi felségnek eskületétellel nem tartoznak, habár nem mindnyáját, — a mi nem szükséges — csak az érettebb kornakat s a közdolgozókban tapasztaltabbakat. Mert egészen más a vármegyék külön gyűléseiben vagy úri székeken a sérelmes feleknek igazságot szolgáltatni, s meg más az országgyűlésen merőben új törvényt alkotni, vagy a régit eltörölni. Mert ha most is, mint hajdan, a szent korona valamennyi kara és rende, bárók és nemesek személy szerint megjelemlének az országgyűléseken, valamit csak határoznánk, azt valamennyi rendnek véleményéből és szavazásából határozottnak és végzettnek kellene elismernünk. De mivel most két vagy több ezer nemes is otthon vesztve marad, s az országgyűlésre magok kebeléből csak két követet szemelnek ki, kik mindnyája nevében adnak véleményt az országos tilésekben, és kikre mindannyi bizza a közjó előmozdítását, illető meggyőződését, könnyen kiviláglik, mily kiválóknak kell ezeknek lenniök nemcsak okosság és más erények által, hanem a közjó iránti hűség által is, mely hűségnek pedig az eskütétel legbiztosabb öre. Az országgyűlésre királyi levéllel hívott többi fiatalabbakat nem kell kötelezni esküre, sem pedig véleménymondási és szavazási jogot nem kell nekik adni, hanem mint a királyi tábla ujonezainak csak hallgatás és tanulás végett adatnék ülés, hogy idővel hasznát vehessék annak, a mit a hallottakból emlékezetök tárháza megtart.

Tizenötödös r. Meddig tartson egy-egy országgyűlés, annak is meg kell idejét szabni. Mert eddig, mint mindenki tudja, hiában való akadékoskodással, ezivakodással s más ily szóharczokkal búztuk ki az országgyűlés idejének legnagyobb részét, még pedig annyi költség pazarlással, alkalmatlansággal és kölcsönös bosszantásokkal, hogy utóljára is belefáradván és beleennván, *nehogy azt mondják, hogy hiában jöttünk ide*, az utolsó napokban inkább csak futólag és nyakra före vetettünk papirosra néhány törvényt.

ezikkel, minden rend, minden szabatosság és minden megvitatás nélkül. A roszul szerkesztett s még roszbabúl megvizsgált czikkeket tüvel hegygyel fölnyalábolván, mintha meggyűlt volna az országháza, nehogy mindentünk velünk együtt odaégjen, haza siettünk, megítéltetve magunkat mind ő felségénél, mind a külföldön. Sőt a mi több, sokan kétségbeesésből, mivel jövedelmök meg nem birta a sok költséget, az országgyűlés előtt eltakarodtak. Így ezen repedéseken sok ömlött be, a mi törvényezikkeink erejét megrontja és határozott fogalmazásukat meggátolja.

Tizenhatodszor. Mivel pedig a vármegyei követek úti- és más költségek fejében tetszés szerint zsarolják a vármegyéket, vagy egy összegben kívánván fizetésüket az egész országgyűlés idejére, vagy minden napra bizonyos megszabott díjt, — nehogy eme követelések által is kimerítettünk, vagy a közjót hátráltassuk, országos törvény útján kell minden követnek bizonyos napidíjt határozni élelmére, melynél ha többet fogyaszt valaki, pótolja a magából. És ha az országgyűlés a meghatározott napnál tovább tart, ne kapjanak azután semmit, mert ily módon kényszerítve lesznek a haszontalan feleselések helyett mielőbb hasznos tárgyalásokhoz látni és azokban megállapodásra jutni.

Tizenhetedszer. Ha valaki követté választatik s nem akarja elvállalni a követséget, ha helyes mentséget nem tud fölhozni, büntetésül fizessen annyit, a mennyit költségeire kapott volna. A követek dolgában vigyázni kell arra is, nehogy valamely magánügyben az udvarnál valami eligazítani valójok legyen, vagy ha lenne, igérjük meg, hogy más időre halasztják. Továbbá mivel a procuratorok és ügyvédek mindig szeretnek a föl vállalt ügyek érdekében új meg új törvény gyártását sürgetni, semmi szín alatt meg nem kell őket követekül választani, mivel rajtok kívül nem hiányzanak egy megyében sem mind tehetségekre, mind más tulajdonokra nézve alkalmatos előkelőbb nemesek ezen kötelesség teljesítésére. De itt is vigyázattal kell lenni, nehogy a megyei alispán vagy megyei jegyzők választassanak követekké; mert ezek mindnyája, mint tudva van, érdekelt ember mind

a törvénykezési, mind a közjogi, mind politikai beligazgatás. törvények tárgyában.

Tizennyolczadszor. Nem kis akadályokat látok abban is, hogy a véleményezés és szavazás joga idők folytán oly kevés számuakra szorult össze, mint a hogy látjuk. Ha eme bajnak kútfejét fölnyitjuk, úgy látjuk, hogy nem abban áll az, mintha hiányoznának, kik jóval nagyobb számban jöhetnének és kellene jöniök, hanem inkább az ő nagy gazdálkodásukban. Mert míg kimélni iparkodnak a költségeket, a nemesség részéről adandó szavazat végett hárman négyen bíznak meg egyetlen egy követet, mi mutatja, mily keveset törődnek a közügy előmozdításával; mert ismeretes a közmondás: több szem többet lát, s sokkal jobb lenne, hogy azon oraculum, mely egy fejből jön, többek fejből jöne. Mert sok esetben megváltoztatná véleményét az, a ki másra bizta annak előadását, ha jelen levén az országgyűlésen, fontolóra venné a körülményeket s látná mi tárgyban, miként és miért foly a vita. Világos levén, hogy mindez nincs különben, s világos az is, minő károk származnak ebből a közügyre, s mily sérelem ejtetik az ilyenek ellen hozott törvényeken, segítni kellene ezen bajon már csak azért is, mivel gyakran azok bizatnak meg a mások nevében való szavazással, kik magok is királyi levélnél fogva hivatalosak saját szavazatuk adására, kik pedig mivel már mások véleményét fogadták el, úgy, hogy a magokét is ahhoz igyekeznek alkalmazni, igen gyakran másként alakítják és adnak szavazatukat. A mi véleményünk tehát ebben a dologban az lenne, hogy a karok és rendek mind a szavazók számának szaporítására, mind sok zavar elhárítására ezt tárgyalják, s valamit határoznának, a mi mindenkit kötelezzon.

Tizenkilencedszer. Ámbár „*Practor de minimis curare non debet*“, s a mit mondani akarok a „minimák“ közé sorozható, — de mivel sok viszálynak venné elejét, — úgy vélekedem, hogy akár Pozsonyba, akár más helyre hivatik össze az országgyűlés, azok, kik az országgyűlési tagok számára való szállások rendelkezésével vannak megbízva, olyanok legyenek, kiket mind erkölseik érettsége, mind ítéletök helyessége ajánl, úgy, hogy a szállásokat mindenkinek méltóságához képest juttassák: a méltóbbakat méltóbbaknak, a nagyobbakat nagyobbaknak, úgy, hogy azokban ne arithmetikai, hanem geometriai proportio legyen. Mert eddig a ki jobban győzte ajándékkal, jó lakást kapott, — s a ki nem akart semmit adni, a nélkül maradt. Méltó lenne hát törvénynyé szentesíteni ezen visszaélések megszüntetését, hogy annál pontosabbak legyenek a rendek az országgyűlésen való megjelenésben, minél kényelmesebb szállások megrendeléséről értesülnek; mert ezen tekintetből is gyakran azért érkeznek későn némelyek az országgyűlésekre, mivel alkalmas szállásuk nincsen. *)

Ennyiből áll a nádor előterjesztésének egyik példánya. De találtam ugyanazon irományok közt egy másik példányt is, hasonlóképp latinul. Ez kifejezésekben eltér az előbbtől; de tartalmára nézve ugyanaz. Kivéve az utolsó pontot. Az utóbb talált kéziratban hiányzik az itt felolvasott utolsó pont, mely az országgyűlési szállásokat tárgyalja. A helyett egy annál érdekesebb hely szolgál az okmány befejezéséül. Legyen szabad azt toldalékkul idemellékelni s jegyzetekkel kísélni. **) A szóban levő pont lényege itt következik:

„Minden országban van bizonyos meghatározott helye az országos gyűlések tartásának. Csak Magyarország karainak és rendeinek nincs *állandó háza* ezen czélra; mert az ország nevében Pozsonyban építtetni kezdett ház is nemcsak hogy el nem készült még, hanem különben is igen szűk és félreeső zugban van elrejtve, — s így nem válik az ország díszére és becsületére. Azért a legnagyobb mértékben szükséges, hogy a karok és rendek itt Pozsonyban kényelmes és tisztességes helyen az ország méltóságának megfelelő, tágas és a nyilvános ülések és a tanácskozmányok tartására alkalmas, az összes karokat és rendeket magába fogadó házat vásároljanak.“

*) Latin eredetie datum nélkül a hg. Eszterházy-féle levéltárban. *Opinionum P. I. 74. sz.*

**) Az itt szóban levő oklevél a függelékben latin eredetiben olvasható.

Ime egy érdekes adat a pozsonyi országház történetéhez! — kivált ha hozzá vesszük az ügy addigi folyamatját.

A XVI-dik században, bár Pozsony kezdett szokott helye lenni országgyűléseinknek, nem történt intézkedés egy állandó országház építésére. Csak akkor jött ez komolyan szóba, midőn 1608-ban II. Mátyás megkoronáztatásakor a magyar koronának állandó őrzése helyéül Pozsony jelöltetett ki. 1609-ből törvényt találunk arra, hogy az adó egy részéből telek vásároltassék Pozsonyban, melyre az országház építtessék. A telek vásárlás és építés most már attól függött, mily pontosan gyűl be az adó, s mily lelkiismeretesen kezeltek. Meglehet, hogy kikre az ügy bízva volt, nem tápláltak e részben illúziókat. Habár a telkek nagyon drágák nem lehetek akkor a pozsonyi belvárosban, azok közül úgy látszik a telhetőleg olcsóbbakat vették szemügyre. A belvárosban ugyan, de annak délkeleti sarka felől épen szélről a várfalak mögött néztek ki egy telket, — ott hol ma az úgynevezett „*harminczad épület*“ áll, a Pálffy palota szomszédjában. Ma az Pozsonynak szép, s félre épen nem eső tája; de akkoriban, midőn a várfal és a Duna közt csak egyegy halászkunyhó állott, a lehető legfélreesőbb zugának volt nevezhető, — a mint a nádor szavai bizonyítják. 1609-től 1613-ig nem meszsze haladt az országház ügye, mert az adónak ezen czélra törvényileg szánt része oly csekély volt, hogy még a hihetőleg olcsó telek sem volt kifizetve. 1618-ban külön az országház építésére portánként 50 denárt vetnek ki a rendek, s ezen adót kiterjesztik Magyar- és Tótország minden királyi városára is. 1625-ben a ház már épül; de a telek még mindig nincs egészen kifizetve. 1630-ban újból fél forint adót vetnek ki portánként az épület befejezésére.

Ezeket mind a törvényezikkekben tudjuk. Ha az országház történetét szintén a törvényezikkekben akarnók tovább fűzni, azt kellene következtetnünk, hogy az országháza 1635 előtt egészen készen volt; mert sem a nevezett 1635-dik évben tartott soproni gyűlésben, sem az 1638-dikiban nincs szó sem az országházról, sem az annak építésére szánt adóról.

Ime Eszterházy nádor 1637-ben szolgál nekünk az adatok egy hiányzó láncszemével, — melyhez ha a közvetlen

ntána következőt esatolni nem bírjuk is még, — elég arra, hogy az egykoruakat illetőleg egy nem igen hízelgő megjegyzést esatoljunk hozzá, azt, hogy az országház története olyan forma volt, mint minden a mihez az akkori országgyűlések hozzáfogtak: mindig esináltak s még sem tudtak készen lenni vele.

Csaknem harmincz évig építik az országházát, s akkor kisül, hogy ros helyre állították, szük is, kényelmetlen is. — Főoka kétségkívül az adófizetésbeli pontatlanság volt, — a mi a nevezett hiányok mindenikét magyarázza.

A nádor egész fentebbi előadása alkalmas némely illúsiót eloszlatni. Rendszerint azt szokták őseink mentségére fölhozni, hogy a reformokban s belső megszilárdulásban a hatalom absolutista hajlamai gátolták a nemzetet. Nem esoda, hogy sokan így vélekednek; mert fele részben nagyon is igaz. De fele részben másnemű mostoha viszonyaink, és még inkább a középkor által elviselt formákban mozgó alkotmányunkhoz való ragaszkodás gátolta haladásunkat. Igen sok olyan volt, mit az ország képviselői magok reformálhattak volna; de a mint mondtam, a rendetlen állapot megszokása ellenszenvet táplált a jó rend iránt.

Hogy egyebet ne említsek, a törvények végrehajtásával megbízott egyének kinevezését meglehet az akkori udvar ellenezte volna; de azt gondolom, szintűgy s tán nagyobb mértékben ellenezték volna a megyék a főurak és főpapok. Egyik sem lett volna kész alávetni magát másnak, mint személyesen a királynak — egészen a fejdális kor szellemében. Pedig, ha Eszterházy javaslata elfogadtatik, nemesak a törvények nem maradnak papiron, hanem az intézményből közvetlenül a *ministeri felelősség* nőtte volna ki magát.

Ha jelenlegi szokásainkban, fölfogásunkban van még sok, mi a régi idők rögzött hibáira emlékeztet, találhatunk rá vigasztalást némely analogiákban.

Szintoly rendetlenség volt a közép korszadaiban minden európai államban, mint nálunk. Hogy a leg kézzel fogha-

több példát hozzam fel, — Németország még a középkor után is sokáig a világ legrendetlenebb állama volt, és van-e most rendszeretőbb nemzet mint a német, s különösen az annak oly tekintélyes részét tevő porosz?

Mi is, kik jóval több ideig éltünk a középkor rendetlenségében, miután alkotmányunkat, társadalmunkat újkorivá alakítottuk át, remélhetőleg nem maradunk kivételek az általános szabály alól, s eljön az idő, hogy rendszeretünk dícséretes tulajdonaink sorozatában foglaland helyet, míg eddigelő a gáncsolók gúnyjai sorában kellett azt olvasnunk.

FÜGGELÉK.

Opinio seu Discursus Palatini ad Status et Ordines Regni de modalitate celebrandorum publicorum Comitiorum, iisdem statibus et Ordinibus in Comitibus Posoniensibus Anni 1637. exhiberi destinata.

Multa essent circa Comitia consideranda, et in ordinem redigenda : Ex quibus cum multa sint effectuatione impossibilia, tum ijs, cum etiam alijs complurimis omissis, ea saltem sine quibus consistere non possumus, placuit communicare cum Dominis Regni Statibus et Ordinibus.

A juventute mea in Comitiorum diuersorum celebrationibus multa adverti inordinata, quibus tollendis et Comitibus in bonum Ordinem reducendis iam in hoc officio constitutus, tum alias, cum etiam in proxime praeteritis Comitibus Soproniensibus Anni 1635. quaesivi media, promovissemque hactenus pro posse, nisi hanc meam intentionem in effectum deducere, iam temporis incommoditas, iam aliorum diuersa ingenia, me retardassent.

Nunc etiam Dominis Regnicolis leges praescribere nolo : e re tamen officij mei existimans, opinionem meam circa Comitiorum celebrandorum modalitatem, cum inelytis statibus et ordinibus Regni communicare, faciam libenter iisdem annuentibus, rogando eosdem, ut si opinio mea placuerit, confirmetur publico statuto, ne alioquin clamoribus et contentionibus tempus pro publicis negotijs destinatum inutiliter insumatur, opprobrio nos per hoc exterae nationis exponentes, et a maiorum nostrorum vestigijs degenerantes. Quorum quidem maiorum nostrorum si vestigijs insistere voluerimus, expedit maxime, ut nos parvo iam numero, et in unius domus capacitate ad publica comitia tractanda inclusi absque clamo-

ribus, dissensionibus, et contentionibus, sine omni temporis et Rei ipsius publicae dispendio et grani jactura publica negotia tractemus, cum maiores nostri haec ipsa publica in spatiosissimis etiam campis (cum nec Civitas, nec Arx prae multitudine ipsos caperet) quiete et magna animorum unione tractabant, Regnique necessitatibus consulte subveniebant. Cum consensu igitur Dominorum Statuum et Ordinum, pro ratione moderni temporis ad ratificationem Suae Majestatis ac etiam eorundem Dominorum Statuum et Ordinum placuit sequentia puncta annotare, ad consequendam animorum quietem, tractandorumque in Comitibus negotiorum ubertatem et fructum bonum.

Primo. Vt juxta etiam praeceptum divinum et humanum Legesque nostras, Suae Sacratissimae Caesareae et Regiae Majestati Domino Nostro Clementissimo Domini Status et Ordines Regni debitum honorem et reverentiam cum summa subjectione et humilitate exhibeant, eandemque Majestatem tum in adventu et ingressu suo in medium eorundem, cum etiam una cum ipsdem existentem, sub tota comitiorum continuatione, ea submissione animi venerentur, ut tum in acceptandis propositionibus Suae Majestatis, per Eundem ipsdem juxta consuetudinem exhibendis, tum in audiendis et observandis alijs etiam quibusvis postulatis Suae Majestatis appareat humilitas et fidelitas eorundem, quo sic sub benigno et paterno Suae Majestatis patrocinio ac cura commodum Regni majori cum fructu et emolumento promovere valeant.

Secundo. Quandoquidem juxta illud: Concordia res parvae crescunt, discordia vero maximae etiam dilabuntur; ne ex discrepantia et inordinato modo tractandj poena discordiarum negotia nostra comitetur, summe necessarium censeo, ut Domini Status et Ordines Regni, tractanda negotia absque omni animorum exacerbatione adorirentur, neque alijs Sua Majestas quam quae publica sunt molestaretur, controversias omnes forte inter Statum et Statum vigentes, ipsdem statibus placide inter se componentibus, modo quo fieri posset meliori; si tamen huiusmodi differentias inter se componere non possent, componant etiam autoritate interiecta Suae Majestatis.

Tertio. Praemissa animorum exacerbatione coeterisque quibusvis odijs et dissensionibus, tractandorum negotiorum valde nocivis, sepositis, et penitus ex animo exclusis, conveniens esset, cum summa modestia et Autoritate unioneque animorum et votorum tractanda tractare, neque uni vel multis importunis suis clamoribus ultimum in proferenda sententia impedire, ut sic quilibet votum suum libere et absque omni impedimento juxta Regni Constitutiones proferre valeat, coeteris eum patienter et attente audientibus. Si qui vero bono huic Ordinij adversarentur, indiscretisque comminationibus, vel importunis vociferationibus alios ad rem loquentes quoquo modo impedirent, ne tollerarentur patienter, sed aut eo facto in eodem publico consessu mulctarentur aut vero ad tertium diem more solito citarentur, poenam juxta demeritum legesque Regni subituri.

Quarto. Rationabile censeo ab aestimatione etiam temporis (quod in publicis negotijs tractandis pretiosum esse solet) ne priuata publicis admisceantur, arduaque et publica turbentur, ac tum Sua Majestas, cum etiam Domini Regnicolae similibus publicum negotium non concernentibus aggraventur, huiusmodi privatis omnibus causis, sive eae bonorum aliquorum acquisitione, vel defensione concernerent, sive personales essent, ad ordinarium Juris cursum relegatis, adhibita insuper bona cautione, ne ipsi etiam Comitatus huiusmodi privatis suorum Ablegatorum Instructiones impregnarent, nisi forte ageretur de re totius Comitatus.

Quinto. In Sessionibus quoque nullus bonus ordo, praesertim inter nobilitatem Statusque Inferiores observatur, nullaque ratio vel actatis, vel dignitatis, vel honoris, vel experientiae, vel autoritatis habetur: ad placitum unusquisque sine discretionem, et quasi tumultuarie aliquando Sessionem occupando, ita ut saepe digniores e sedibus nonnunquam emanentes, stare cogantur, nullo ab alijs habito respectu eorum. In Dominorum etiam consessu patiuntur difficultatem Domini etiam Praelati in sedendi ordine, non enim juxta Beneficiorum et Praelaturarum suarum modernj temporis rationem et qualitatem sedent, eodem qui una die in superiori,

eras in inferiori loco sedente. Pro bono igitur ordine et evitanda confusione operae pretium esset sessiones quoque in suum ordinem redigere, ac iuxta vniuscuiusque statum et dignitatem distribuere: saepe enim ex huiusmodi sessionum disordine odia in animis hominum solent generari foverique. In quo ad voluntatem et beneplacitum Dominorum Statuum et Ordinum copiosam declarationem meam dare paratus sum.

Sexto. In modo etiam tractandorum et concludendorum negotiorum comitialium non deerant haecenus difficultates, quae quidem negotia ad tria praesertim Capita redigi possunt, nempe: Gravaminum Dominorum Statuum et Ordinum computationem et compilationem; item Propositionum Suae Majestatis considerationem et ordinationem. Praeterea Articulorum compositionem et dispositionem. In singulis opinionem meam subiecio.

Inprimis quidem quoad Gravamina, si illa vel promissionem Suae Majestatis vel Articulos per Regem confirmatos, vel vero communem libertatem concernerent, est quod diligenter in ijs compilandis laboretur, privatis omnibus seclusis, quibus Suam Majestatem inter publica constitutam molestare indignum censendum est, relegatis his ad ordinarium Juris cursum fori competentis, ut supra quoque dictum est. Quod vero haec gravamina eo tempestivius ad lucrandum tempus, modoque meliori comportentur et compilentur: Dies quidem illi octo vel novem, qui Suae Majestatis ad Comitiam adventum, postquam iam Domini Status et Ordines interessent, antecedendum, opportuni et commodi viderentur. Modalitas vero ea compilandj ista mihi se commoda offert: ut nimirum penes Dominum Personalem, Judicesque Tabulae Regiae, ex Statibus inferioribus eligerentur alij viginti quattuor prudentes et intelligentes viri; ex Dominorum vero ordine saeculari quattuor, ex Dominis etiam Praelatis totidem. Qui postquam in diligenti Gravaminum omnium Statuum publicum negotium concernentium examine et compilatione laborassent, tandem per Palatinum Regni convocatis vniuersis Statibus et Ordinibus, compilata Gravamina perlegerentur coram iisdem, quibus si quid demendum esset vnanimi voto et consensu demeretur, si quid vero addendum esset, adderetur. Quibus quidem

gravaminibus in ordinem sic redactis, postquam Sua Majestas Deo Comite in medium fidelium suorum Regnicolarum ingressa ab iisdem honorificentissime ac debita fidelitate accepta, benignas suas Propositiones Statibus et Ordinibus extradare dignabitur, eaeque perlegentur, ac more etiam solito calamo excipientur in loco ad id destinato: mox iisdem quoque Status et Ordines praetacta Gravamina sua, Suae Majestati debita ac summa humilitate exhiberent, supplicantes demisso animo Suae Majestati pro eorum complanatione et effectuatione.

Septimo; Extra dubium est Eandem Majestatem in ijs, non tam suam, quam nostrum istiusque sui Regni bonum et utilitatem respicere: necesse esse igitur, ut nos quoque easdem Propositiones de benignis manibus Suae Majestatis debita humilitate et animj subiectione acceptaremus; verum tamen cum saepe et ut plurimum Instructiones Ablegatorum a Propositionibus Suae Majestatis, ex quo eae Dominis Regnicolis nondum innotuissent, discrepent, nescientes se illis datores Instructionum, seu Principales Ablegatorum accomodare, interim vero Ablegati inhaereant suorum Principalium Instructionibus, quorum votis astringuntur etiam cum summa rerum tractandarum difficultate, constitutionumque nibilitate: eapropter humillime, ac vno omnium voto supplicandum esset Suae Majestati, quatenus Eadem Propositiones suas fidelibus suis Regnicolis in Diaetis extradandas, ante adhuc Comitiam, tempore scilicet publicationis eorundem, vna cum benignis literis Regalibus ad Comitiam seu Diaetam convocatorijs, singulis Comitibus in paribus transmittere dignaretur, ubi caeteri quoque Domini Praelati et Barones, ac alij ad Comitiam personaliter invitati vel invitandi earum paria pro se acciperent, quo scilicet nosset iisdem maturiori iudicio ac Consilio suas Instructiones formare ad mentem scilicet Suae Majestatis et rei meritum. Haec ratione et tempus Comitiorum lucraretur, et tot etiam inanes expensae, uti etiam animorum inter se alienationes et altercationes praecaverentur, nec Sua Majestas pluribus et arduis negotijs, circa aliorum quoque Regnorum et provinciarum suarum gubernationem occupata, aggrauaretur, diutiusque iusto tempore in Comitijs detineretur, distrahereturque.

Octavo. Grauanibus modo supra specificato compilatis Suaeque Majestati demisse porrectis, cum in ruminandis etiam et considerandis, perpendendisque Propositionibus Suae Majestatis, ac etiam articulis conficiendis hactenus multi abusus irrepsissent, aliquot saltem personae Articulos conficientes, sine praevio maturo consilio et diligentiori negotiorum examine, unde postmodum tempore reportationis huiusmodi Articulorum coram Regnicolis factae, tot disputationes super iisdem Articulis, eorum immutationes, variationes, cum summa confusione et Regni dedecore fiunt: Eapropter ad tollendos istiusmodi abusus ac confusiones, pro Regni etiam decore et honore bonum aliquem modum et ordinem, in revidendis etiam ac ruminandis Propositionibus Suae Majestatis, uti et in Articulis conficiendis Domini Status et Ordines adinvenire deberent. In quo mea opinione modus optimus esset, quod posteaquam Propositiones Suae Majestatis ad Calamum dictarentur, et a singulis, quibus incumberet, exciperentur, unus vel alter, aut pro gravitate negotij, tres, vel quattuor aut plures etiam dies destinarentur, in quibus per Dominos Status et Ordines extradatae Propositiones Suae Majestatis diligenter perpendere et ponderarentur. Posthac univrsis Statibus et Ordinibus Regni per Palatinum in unum congregatis et convocatis, si qui eorundem Statuum ac Ordinum, circa eas suas haberent considerationes alicuius momenti et importantiae, sincere ac fideliter et maturo iudicio, tamquam boni Patriae Civis, ac Fideles Suae Majestatis subditi in Eorundem univrsorum Statuum et Ordinum frequentia proponerent. Sicque communicatis consilijs, auditisque votis et discursibus omnium, cum demum communi consensu supra denominatis delectis et deputatis viris et Propositionibus Suae Majestatis modo praemisso ruminatis et ponderatis, alijsque ad rem facientibus et necessarijs, tamquam iam per discursum Dominorum Statuum et Ordinum ac etiam Suae Majestatis definitis, Articulorum conficiendorum prouintia committeretur.

Et postquam praenominati deputati viri, in condendis, conficiendisque Articulis desudassent, facta superinde per Dominum Personalem intimatione Palatino Regni, convocarentur Domini Status et Ordines per eundem Palatinum, in

quorum omnium praesentia Articuli perlegerentur, et tandem ordinata ad id certa hora dictarentur ad calamum.

Quibus sic perlectis et calamo exceptis acciperentur pro eorum eruminatione maturiori duo ad huc dies, in quibus iisdem Articulis per Dominos Status et Ordines in se diligenter ruminatis et perpensis, proponeret postmodum quilibet summa discretione et maturitate, si quid ulterius adhuc in iisdem Articulis meliorandum vel rectificandum notaret, coram univrsis Statibus et Ordinibus Regni per Palatinum ad id tertio iterum die convocatis, quo sic sublatis abusus et difficultatibus, in ruminandis Propositionibus Suae Majestatis conficiendisque Articulis, hactenus subortis, Statuta et Articuli univrsorum Dominorum Praelatorum, Baronum, Magnatum et Ordinum Regni Hungariae, partiumque ei annexarum unanimi consensu facti esse merito dici possint.

Nono. Cum multitudo legum saepe confusio rerum esse soleat, praecavendum esset diligenter, ne tanta multitudine Articulorum, ut hactenus factum est, negotia Regni confunderentur, et nihil nisi necessaria statuerentur, neque supervacanea iam semel statuta renovarentur vel tollerentur, quando quidem Articuli semel conditi, et per Suam Majestatem confirmati si Statuta Regni dici merentur (uti sunt etiam) quid opus reiteratione et renovatione? Et si vero statuta dici non merentur, sic non consistet ullum statutum vel Articulus Constitutionum, nisi ij in singulis Comitijs renoventur; quod quam sit inconveniens, lippis et tonsoribus notum est.

Decimo. Verum quidem est eius esse leges interpretari qui eas condidit: Propter tollendas tamen difficultates et abusus, qui ex sinistra interpretatione vel potius detorsione legum propter nonnullorum malitiosa ingenia, ac etiam rariorem Comitiorum nostrorum, ubi leges nostrae interpretari deberent, celebrationem, multorum discommodo ac etiam Constitutionum Regni praevio iudicio irrepsissent, valde necessarium existimarem, ut quaestiones de Articulorum sensu genuino per abusum movendas, si quidem Articuli publica negotia Statuumque et Regni conservationem respicerent, aut ipsamet Sua Majestas cum suis Consiliarijs, aut Palatinus cum eius-

dem Majestatis Consiliarijs, si vero ad juridices processus pertinerent, idem Palatinus cum Judicibus Tabulae, usque saltem Comititia illinc futura, haberet auctoritatem publicae statuto sancitam, huiusmodi Articulos interpretandi ac declarandi ad ratificationem vel vltiorem interpretationem et declarationem Dominorum Statuum et Ordinum in publicis ipsorum Comitijis fiendam; cui quidem declarationi nemo postmodum auderet se pro suo libitu opponere, aliterque declaratum Articulum interpretari. Cauendum nihilominus esset, ne per huiusmodi declarationes semel iam posita lex tolleretur, ut hactenus saepius factum est.

Vndecimo. Facta mentione de interpretatione sensus Articulorum, foret operae pretium pro euitanda ulteriori confusione, ut nonnulli Articuli Comitiorum superiorum clarius a difficultatibus, quibus impliciti sunt, enodarentur, interpretarentur et in ordinem redigerentur.

Duodecimo. Ex officij exigentia praeterire non potui, quin caeteris adiungerem: haberi etiam alibi leges et constitutiones diligenti quidem consideratione et mutuo iudicio positas; verum longe diligentiori industria custoditas. Apud nos vero e contrario leges et constitutiones post multas disceptationes ponuntur, ubi tamen haec iam semel posita sunt, leges nos posuisse satis esse arbitramur, nihil de eorum observatione curantes. Quapropter censerem utile et necessarium, deferendum esse alicui, qui ad legum constitutionumque observationem ex officio diligenter attenderet, ac ut contra temerarios publicisque Regni Statutis se opposentes renovaretur Articulus Octavus Vladislai Regis Decreti Sexti, vel vero similis quisquam Articulus conderetur.

Decimotertio; Et quia superius de modalitate celebrandorum Comitiorum votisque proferendis et proponendis mentio facta est, intermittere nolui declarare Dominis Statibus et Ordinibus: inordinatum valde esse, non sine communis boni detrimento, ut juniores, rerumque inexperti, et magis discendi, quam votum dicendi causa inter Regnicolas comparantes, parem cum senioribus virisque discretis et magnae experientiae, vocem in Comitijis habeant. Quapropter existimo

consulte fieri, si publico sancito statueretur, potiozem habendam esse rationem votorum seniorum, quam caeterorum, non tam ad numerum et pluritatem, quam meritum ipsum votorumque realitatem attendentes, parte saniore, non abnuentibus etiam Legibus et Statutis nostris, negotia concludente.

Decimoquarto. Facta est superius mentio de Ablegatorum ad Comititia expediendorum Instructionibus. Nuncquales debeant esse huiusmodi Ablegati, subiectendum existimavi. Inprimis quidem praecavendum esset diligenter, ne tales nuntij Ablegati ad Comititia deputarentur, qui per se etiam haberent aliquid in Aula Suae Majestatis sollicitare; vel si omnino tales deputari deberent, iniungendum esset illis, ut suas sollicitationes ad aliud tempus relinquere, et in Comitijis publica solum tractarent et curarent. Praecavendum porro esset, ne Procuratores quoque et Aduocati pro Nuntijs ad Comititia mitterentur, cum et hic pro susceptis a se causis libenter novam legem fabricare contendant. Praecavendum ulterius adhuc esset, ne Vice comites quoque ac Notarij Comitatum, quantum esset possibile, ad Comititia adhiberentur, cum et hi ratione administrationis Juris, ac rerum etiam Politicarum interessati censeantur, et alioquin etiam Domj in Comitibus ipsis attendere debent.

Deberet igitur Nuncius esse, exceptis praenominatis personis, nobilis bene possessionatus, prudens ac discretus vir, pariter ac aequitatis benique communis Patriae amans, munerum vero et similium honorariorum contemptor.

Decimoquinto. Siquis porro in Comitatu electus et destinatus munus Ablegationis ad Regni Comititia obire nolle, nisi rationabilem instamque habuerit excusationem, alias aequum esset, ut talis totum id quod Comitatus alio ablegato soluere debet, ipsemet pro muleta exsoluat.

Decimosexto. De obligationibus quoque Nuntiorum Ablegatorum ad Comititia, opinionem meam subiungam libenter si ita videbitur Dominis Statibus et Ordinibus Regni. Nimirum constare Dominis Regnicolis, Iudices tam Comitatum, quam vero Tabulae Regiae Suae Majestatis, qui scilicet iudicia secundum factas et positas leges tractant, strictissimo jura-

mento obligatos esse administrationem iudiciorum juxta normam legis et aequitatis omni odio, amore, timore, favore, praeece, et praemio postpositis; Ad tractanda vero negotia in Comitijis ubi leges ponuntur statutaque Regni conduntur, nemo omnino ulla juramentali obligatione adstrictus est. Unde quid mirum si in Articulis etiam, Legibusque sancitis tot mutationes aliquando fiunt, ex quo res seu materia Articulorum non bene ex praemissa causa fuit digesta? Quapropter cum majoris sit importantiae legem ponere et statuere, quam secundum legem iudicare, ac adeo ne laqueus alicui pareatur per legem, magna consideratione et fidelitate ea institui debeat, et alioqui netiam ardua in Comitijis tractentur, necesse esset, ut si non omnes omnino nuntij Comitatum coeterorumque, vel qui per se etiam Regalibus Literis ad Comitata aduocati sunt, ad minus ij saltem, qui pro Gravaminum comportatione compilationeque; Propositionum Suae Majestatis diligenti ruminatione et Articulorum Regni in ordinem reductione et compositione, modo supra specificato, per Dominos Status et Ordines deputati forent, firmissimo obstringerentur Juramento, quod omni favore, amore, timore, praeece, praemio, priuatisque rebus proprijs pariter et alienis postpositis, negotia saltem publica, et commune bonum Regni concernentia, pro posse ipsorum diligenter ac fideliter tractabunt, tanquam res eorum industriae per Dominos Status et Ordines Regni commissas. Nam alioquin ut antea multa contra commune bonum per nonnullos in Comitijis acta sunt, nisi juramentali obligatione praenio modo praecaveatur, recurrent posthaec quoque eadem quoque difficultates. Quod quidem Juramentum vel ex eo etiam maxime esset necessarium, quod iam non vniuersi Status et Ordines Regni personaliter, ut olim, sed pro mille, aliquando duobus millibus hominum, vnus vel alter ex ijs in Comitijis comparere solet tractaturus omnium Principalium suorum, ac totius Regni causam. Notandum tamen hic est, quod sicut juniores non sunt destinandi pro compilandis gravaminibus vel Propositionum Suae Majestatis examine, ac Articulorum etiam compositione; ita neque ad Juramentum praestandum tanquam in tam arduis inhabiles ante maturiorem aetatem admittendi sunt, quomodo neque ad vocem emittendam, sed tacendo

Senioresque auscultando discerent saltem, disponderenturque pro futuro. *)

Decimoseptimo. Vt vero praemissa haec commodius effectuarentur in praesentibus adhuc Comitijis formula juramenti discernenda ac praescribenda Articuloque publico inserenda esset, ea cautione, ut si qui posthaec quoque successiuis temporibus ad Comitata expediti juramento obstricti non essent, obligarentur praestarentque debitum juramentum coram vniuersis Statibus et Ordinibus Regni, praesertim si ad praescriptos labores cum coeteris deputatis adhiberentur.

Decimooctauo. Quoniam more haecenus consueto Comitiorum dies longis saepe et inutilibus disceptationibus terebantur, non sine taedio, sumptuumque et expensarum iactura, tum Suae Majestatis, cum etiam Statuum et Ordinum Regni; negotia vero ipsa, quae suo tempore tractari debebant, ad ultimos dies Comitiorum reijciebantur, obiterque eo tum propter temporis breuitatem, tum etiam defessos animos et taedium tractabantur et concludebantur, non sine difficultatibus et defectibus aedendorum vel iam aeditorum Articulorum, cum praesertim alij Nuntiorum Comitatum vix Comitiorum expectato fine, alij autem necdum adhuc Comitijis finitis, rebusque ibidem omni ex parte bene conclusis, quasi ex domo aliqua igne correpta ex Comitijis fugerint ad sua recedentes. Quapropter ad euitandam etiam hanc confusionem, ut certus terminus Comitiorum publico statuto ordinaretur, nec is terminus ullo pacto transiliretur, sed medio tempore negotia bene et pro decore Regni concluderentur, necesse esset, nemo ante hunc terminum ex Comitijis discedere praesumens sub animadversione.

Decimonono. Inconueniens etiam est, quod Ablegati Comitatum pro expensis suis ad libitum taxent et aggravent Comitatus, alijs enim Diarium ordinatur, alijs vero in summa expensae destinantur danturque semper mediante conventionione, prout nimirum cum vnoquoque conveniri poterit. Quod cum vergat in damnum multorum, ac boni etiam

*) Ezen pont némileg eltér lényegben azon példányétól, melyből a fentebbi fordítás készült.

Comunis praejudicium, censerem huiusmodi Ablegatis Nuntijs certum et conveniens diarium per Dominos Status et Ordines Regni praescribendum et ordinandum, Articuloque sanciendum, idque ad terminum duntaxat Comitiorum, modo praescripto Articulo definiendum, qui si eo usque Comititia non concluderent, carerent postmodum suis salarijs, nisi ob grauem aliquam causam ex Consensu Suae Majestatis ac etiam Dominorum Statuum et Ordinum Comititia prolongarentur.

Vigesimo et ultimo. Cum omnis bonus ordo, et politia in quocumque tandem Regno et Provingia, rerum tractandarum et consultandorum negotiorum, certum locum domumque ad id destinatum habere consuevit: et Domini solum Status et Ordines Regni istius Hungariae istiusmodi domo destituti videantur, cum Domus etiam Posoniensis sub nomine Regni aedificari coepta necdum perfecta sit, sed et alioquin etiam angusta et in obscuro loco constituta existens, non sit pro honore et decore Regni: eapropter esset summe necessarium, ut Domini Status et Ordines ad decorem Regni, pro consultandis et tractandis negotijs publicis, Posonij in commodo et decenti loco certam domum amplam et spatiosam, in qua scilicet status omnes convenire possent, compararent et emerent.

Haec habuj circa modalitatem instituendoque Comitiorum Dominis Statibus et Ordjnibus Regni in Praesentiarum repraesentanda, submittens totum eorundem Dominorum Statuum et Ordjnium discreto iudicio.*)

*) A hg. Eszterházy-féle levéltárban eredeti. Opinionum Palatini Pars I. N. 50. Az utolsó pont más kézzel van írva, mint a többi. Nyilván utólag toldatott oda.

ZILAH

TÖRTÉNELMÉBŐL.

IRTA

SZILÁGYI FERENCZ.

NYUGALMAZOTT ISKOLAI TANÁCSOS, A MAGYAR TUD. AKADÉMIA

LEV. TAGJA.

(Olvastatott a Magyar Tudom. Akadémiának 1869. oct. 18. ülésében.)

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSÉBEN

1870.